

Vargha Katalin

Az internetes mémek mint kulturális ügynökök a koronavírus-krízis kitörése idején

Internet memes as cultural agents during the outbreak of the coronavirus crisis. [SIEF Working Group on Digital Ethnology and Folklore] Digio3

Beszámoló a 15. SIEF kongresszusról, 4

(Breaking the rules? Power, participation and transgression.

Helsinki, 2021. június 19–24.)

DOI: [10.54742/tabula.2021.2.04](https://doi.org/10.54742/tabula.2021.2.04)

1.

Az International Society for Ethnology and Folklore (SIEF) 15. kongresszusán a digitális etnológiai és folklorisztikai kutatásokat középpontba állító munkacsoport (Digital Ethnology and Folklore Working Group) szervezésében került megrendezésre az *Internet memes as cultural agents during the outbreak of the coronavirus crisis* című panel, amelynek keretében tíz előadás hangzott el két egymást követő szekcióban. A panel részét képezte egy zártkörű, módszertani kérdéseket a középpontba állító workshop is, amelyen korlátozott számú résztvevő vehetett részt.

2.

A Liisi Laineste (Estonian Literary Museum), Tsafi Sebba Elram (Haifa University) és Christian Ritter (Tallinn University) által kezdeményezett panel a koronavírus pandémiához kapcsolódó digitális narratívák egy speciális típusát, az *internetes mémeket* állította a középpontba azzal a céllal, hogy ezek különböző kultúrákból származó példáit és elemzéseit megoszthassák egymással a résztvevők. A SIEF az elmúlt években egyre nagyobb hangsúlyt fektet a tagok földrajzilag minél szélesebb körből történő toborzására, és 2021-ben az online megrendezés ennek külön kedvezett. Azonban ebben a panelben valamennyi előadó Európa különböző régióit képviselte: Finnországot és Észtországot ketten-ketten, a fennmaradó hat előadó pedig Svédországból, Lengyelországból, Szerbiából, Szlovéniából, Olaszországból és Izraelből jelentkezett be.

3.

Az internetes mémek már közel egy évtizede jelentenek fontos kutatási témát (többek között) a kommunikációkutatók, a folkloristák és a nyelvészek számára. A mém fogalma, műfajisága, folklorisztikai vizsgálatának lehetőségei kapcsán azonban még most is sok a nyitott kérdés. A panel lehetőséget nyújtott annak megvizsgálására is, hogy a koronavírus-pandémia kontextusában született mémek hogyan viszonyulnak az aktuális témákhoz kapcsolódó humor korábbi formáihoz.

4.

Az első szekció Tsafi Sebba Elram előadásával (The parodic temper of the COVID-19 meme and its dual function) kezdődött, aki Michael Dylan Foster (2015) *folkloresque* fogalmát alapul véve a folklór és a populáris kultúra metszéspontjában helyezte el a vizsgált internetes mémeket. Sebba Elram a koronavírus pandémiához kapcsolódó izraeli mémeket 2020. február és december között gyűjtötte személyes ismerőseitől WhatsAppon, továbbá különböző internetes oldalokról és az online

médiából. A 2200 darabot számláló gyűjtemény főbb jellemzőit, tematikus csoportjait és lehetséges funkcióit korábban már önálló tanulmányban is bemutatta (Sebba Elram 2021). Előadásában ebből egy szempontot emelt ki, a *paródiát* mint a gyűjtött anyag egy jelentős csoportjának fontos jellemvonását. Álláspontja szerint a bemutatott példák esetében a humor megértéséhez és értékeléséhez jelentősen hozzájárul a paródia alapjául szolgáló eredeti filmek, TV-műsorok, művészeti alkotások, gyerekkönyvek és -filmek, illetve a pandémiához kapcsolódó hírek és események ismerete.

5. Piret Voolaid (Estonian Literary Museum, Tartu) a digitális oktatáshoz kapcsolódó észttéméket mutatta be előadásában (Humorous reactions to distance learning as coping during the COVID-19 crisis. Case of Estonian internet folkore), mintegy 2500 darabból álló korpuszra támaszkodva, részben nemzetközi összehasonlító anyagot is figyelembe véve. Az előadók többségéhez hasonlóan Voolaid a mémeket Limor Shifman (2014: 15) nyomán (poszt)modern folklórként definiálta. Előadás során azt a kérdéskört emelte ki, hogy a vizsgált mémekben hogyan jelenik meg a diákok, a szülők, illetve a tanárok perspektívája, amelynek feltárásához módszerként a tartalom- és kontextuselemzést hívta segítségül. Azonban a bemutatott példák valójában inkább a különböző szerepekre vonatkozó sztereotípiákat tükrözték, a mémeknek és azok használatának valódi kontextusáról nem sok derült ki. Az előadás nem reflektált arra az ellentmondásra, hogy vajon kinek a perspektíváját tükrözik a szülőket, illetve tanárokat ábrázoló, de a diákok által létrehozott és terjesztett mémek.
6. Franco Lai (University of Sassari) előadásában (Memes as a parody of Italian political discourse during COVID-19) az olasz járványügyi intézkedésekre és az ezek körüli politikai diskurzusra reflektáló mémeket mutatta be. Példáiban azonban csak a kritikus, többnyire humoros reakció jelentett közös pontot, sem a vizsgált korpuszt, sem a módszert vagy a kutatás célját nem határolta körül szigorúan. Előadása így igen elnagyolt képet adott, amelyben összemosódtak olyan kategóriák, mint például az ellenzék hivatalos politikai kommunikációja és a „népi”, vernakuláris reakciók. Lai azonban érintett egy olyan szempontot is, ami a későbbi kutatások szempontjából érdekes lehet: a nyelvhasználat és a csoporton belüli humor összefüggésének kérdését. Kiemelte ugyanis, hogy a szélesebb közönségnek szánt, többé-kevésbé adaptált globális mémek mellett volt a gyűjtött példákban egy olyan szűkebb, regionális hálózatokban terjedő rétege, amelyek a lokális dialektusban születtek, és témájukban is a lokális közönséget szólították meg.
7. Dorota Brzozowska (University of Opole) és Władysław Chłopicki (Jagellonian University) lengyel nyelvészek, humorkutatók a koronavírushoz kapcsolódó lengyel mémek egy specifikus csoportját mutatták be előadásukban (Sophisticated humor against COVID – the polish case). Ezek összetett utalásokat tartalmaznak – a pandémiához kapcsolódó témák mellett elsősorban a szocializmus alatt és az ebben az időszakban született filmekre –, az így létrejött *szofisztikált humor* célja pedig kettős. Az ilyen típusú mémek létrehozói és megosztói egyrészt az aktuális helyzet nehézségein próbálnak könnyíteni azáltal, hogy a többszörös utalások révén eltávolítják ezeket maguktól. Másrészt érvényesül az intertextualitás általánosabb funkciója is: a küldő és a befogadó által egyaránt ismert kulturális referenciák használata erősíti a csoportkohéziót. A jól körülhatárolt elméleti háttérrel megtámogatott és következetes módszertant követő előadás egyetlen hátránya az volt, hogy az értelemszerűen „csoporton kívüli” közönség számára minden példa

esetében hosszasan kellett felfejteni az utalások rendszerét. Chłopicki és Brzowska eredményeiket már tanulmány formájában is közreadták (2021).

8.

Az első panel utolsó előadója, a svéd Sverker Hyltén-Cavallius (Centre for Swedish Folk Music and Jazz Research) előadásában a klasszikus zenéhez kapcsolódó mémek és a koronavírus-pandémia mint téma közös metszetét mutatta be (Classical music goes viral: memeings and meanings of classical music in the wake of Coronavirus). Az eddigi előadókhoz képest jelentős különbséget jelentett, hogy nem csak a közös metszetet képviselő szűkebb korpuszt mutatta be, hanem ezt elhelyezte évek óta folytatott, tágabb témát felölelő kutatásának kontextusában is, amelyben azt vizsgálja, hogyan jelenik meg a klasszikus zene a közösségi médiában (pl. Facebook csoportok, Tumblr és Pinterest fiókok, Reddit). A néprajzi és folklorisztikai szempontokat ötvöző Hyltén-Cavallius érintette elsőként az előadók közül a *közösség* és az *előadás* kérdéskörét az internetes mémekhez kapcsolódóan. A bemutatott példák a pandémiához kapcsolódó általános témákat, előírásokat (pl. szájmaszk, kézmosás, kötelező távolságtartás) egy „közösség” belső tudásával kombinálják, így ezek létrehozásához és megértéséhez szükség van bizonyos kompetenciákra a klasszikus zene terén. Ezáltal egy csoporton belüli humor jön létre, amelynek értelmezése során jelentős hozzáadott értéket jelent, hogy a kutató a mémeket nem a kontextusukból kiragadva, hanem egy folyamatosan zajló diskurzus részeként kíséri figyelemmel.

9.

A második szekció Saša Babič (Research Centre of Slovenian Academy of Sciences and Arts) szlovén folklorista előadásával kezdődött (The picture of life through memes: responds on Covid-19 and life changes in Slovenia), amelynek célja annak áttekintése volt, hogy a 2020 márciusa óta folyamatosan gyűjtött mémek milyen képet nyújtanak a pandémia alatti életről Szlovéniában. Az elemzés alapjául szolgáló 2500 egységből álló korpusz tudatosan csak a szűkebb értelemben vett internetes mémeket tartalmazza, az ún. *image macro*-kat, amelyek egy (gyakran digitálisan manipulált) képből és a hozzá tartozó szövegből állnak. Babič egyrészt időrendi sorrendben mutatta be a pandémia (és az azt kísérő intézkedések) különböző fázisaihoz kapcsolódó tipikus mémeket (vö. Meder 2021, Sebba Elram 2021), másrészt az anyag klasszifikálásának, adatbázisba rendezésének és értelmezésének elméleti és módszertani kérdéseit is felvetette. Ennek során érintette a nyelvhasználat megválasztásának és a mémek szöveges és vizuális összetevőinek kérdéseit is.

10.

Eda Kalmre (Estonian Literary Museum) előadásában (Dolphins and Dinosaurs. About Fake News, Photoshop Legends and Memes during Corona Quarantine) a pandémia alatt szintén jelentős számban megjelenő álhírek (fake news) és modern mondák (urban legends) témája felé kanyarodott el, amelyek paródiájaként mémek is létrejöttek. Kalmre ezen belül az elbeszélések – és paródiák – azon csoportját mutatta be, amelyek témája a lezárások és a karantén következményeként regenerálódó természet volt. A nemzetközileg is elterjedt témák – mint a delfinek visszatérése Velencébe, a dinoszauruszok és mitikus lények váratlan felbukkanása, valamint a vadállatok megjelenése a kihalt városokban – észt adaptációit ismertette az előadó. Eközben utalt arra is, hogyan aktualizálódnak ezekben a korábbi (természeti) katasztrófákhoz vagy járványokhoz kapcsolódóan már ismert szövegek és szüzsék.

11. Hasonló témával foglalkozott a szekció negyedik előadása is, ami elé beékelődve hangzott el Tero Ahlgren finn doktorandusz (University of Turku) előadása (The versatility of „LOL Jesus” in politicized Internet discussions about Corona policies), aki néhány példán keresztül azt elemezte, milyen különböző, akár egymással ellentétes jelentésekkel tölthető fel egy konkrét mémsablon az adaptáció során.
12. Toni Saarinen finn doktorandusz (University of Helsinki) előadásában a modernitás mítoszainak – és azok kritikájának – kontextusában elemezte tovább a természet öngyógyító folyamatait tematizáló mémeket (”Nature is healing” – contesting the Nature-Culture divide in COVID-19 related environmental memes). A pandémiához kapcsolódó korlátozások bevezetését követően számos ökológiai témájú (ál)hír jelent meg világszerte, többek között az emberek távollétében természetes élőhelyükre visszatérő állatokról és a gyárak leállása miatt drasztikus mértékben és gyorsasággal tisztuló levegőről. Az ezeket változatos módon kifigurázó mémeknek a játékosságon túl van egy komoly vetülete is. Létrehozóik és terjesztőik az abszurd humort eszközként használják fel a fontos környezetvédelmi témákhoz való kritikus hozzászólásra, így egy olyan korpuszt alkotva, amely a közösségi média „kollektív filozófiáját” képviseli.
13. Az utolsó előadásban Ana Banić Grubišić és Dragana Antonijević (University of Belgrade) a mintegy egymillió követővel rendelkező Slavorum Facebook csoport alapján mutatták be a koronavírus pandémiához kapcsolódó szláv mémeket (”Slavs preparing for coronavirus” – intragroup humor, stereotypes and nostalgia in Covid-19 memes). Ezek legjellemzőbb típusainak azokat a példákat találták, amelyek a nehéz helyzetekre történő felkészülést hangsúlyozzák, olyan (auto)sztereotípiák önironikus használatával, mint a kolbásszal és szalonnával mindig teli kamra, és a bármilyen betegségre biztos gyógymódot jelentő hagyma, fokhagyma és tömény alkohol.
14. A panel egészéről elmondható, hogy számos továbbgondolásra érdemes elméleti és gyakorlati kérdést vetett fel, ami a közönség érdeklődését és aktív részvételét is ösztönözte. Az előadásokban bemutatott kutatások közös pontját jelentette, hogy ezek középpontjában a (kortárs folklórként értelmezett) internetes mémek álltak, amik – különösen a fiatalok számára – jól láthatóan a hétköznapi kommunikáció szerves részét képezik, és a kutatóknak is egyre szélesebb rétegét foglalkoztatják. A gyűjtés módja és helye, a korpuszok mérete, a vizsgálatok fókusza és különösen az elemzés mélysége azonban igen különböző volt.
15. A mémekkel – és általában a digitális folklórral – való foglalkozás során talán az egyik legnagyobb nehézséget a beláthatatlan mennyiségű anyag jelenti, amelynek értelmezéséhez szükség van már a gyűjtés során vagy azt megelőzően világos szempontok felállítására. Ahhoz pedig, hogy a mémekre vonatkozó vizsgálatok túl lépjenek az esettanulmányok bemutatásán és a példák csoportosításán, nagy szükség van olyan módszertan kidolgozására, amelyben nagyobb hangsúlyt kapnak a kontextus(ok) és a használat szempontjai. A panel előadásai ehhez számos szempontot felvetettek, amelyek figyelembevétele már csak a kutatókon múlik.

IRODALOM

CHŁOPICKI, WLADYSŁAW – BRZOZOWSKA, DOROTA

- 2021 Sophisticated humor against Covid – the Polish case. *Humor. International Journal of Humor* 34(2): 201–227. <https://doi.org/10.1515/humor-2021-0015>

FOSTER, MICHAEL DYLAN

- 2015 Introduction: The Challenge of the Folkloresque. *In* *The Folkloresque: Reframing Folklore in a Popular Culture World*. Michael Dylan Foster – Jeffrey A. Tolbert eds. 3–34. Logan: Utah State University Press.

MEDER, THEO

- 2021 Online coping with the first wave. Covid humor and rumor on Dutch social media (March – July 2020). *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 82: 135–158. <https://doi.org/10.7592/FEJF2021.82.meder>

SEBBA ELRAM, TSAFI

- 2021 A pandemic of jokes? The Israeli COVID-19 meme and the construction of a collective response to risk. *Humor: International Journal of Humor Research* 34(2): 229–257. <https://doi.org/10.1515/humor-2021-0012>

SHIFMAN, LIMOR

- 2014 *Memes in Digital Culture*. Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9429.001.0001>